

Prolog till prologen

Jan Svanberg
Åbo akademi

Avsaknaden av bäst före -datum på forskningsresultat var något jag lärde mej idealisera som ung student vid Humanistiska fakulteten och ämnet religionshistoria, som det hette då. En kunde aldrig veta när en studie av en reseskildring från 1700-talet blir en viktig partsinlaga i en aktuell politisk debatt. Att motivera varför en jämför lokala och udda uttryck för djävulen i utdöda dialekter behövde inte berättigas med samhällelig nytta och relevans under sent 1980-tal.

Vissa filosofer, samhällstänkare och författare, sedan länge döda, tycks dock aldrig förlora sin bärande röst och citeras och refereras fortfarande till. Och konstigt vore det om inte de stora namnen nämndes. Det är enbart fast i forskarens egen brist på fantasi om hen inte ser att genomtänkta äldre alster om det mänskliga tillståndet kan vara relevanta också i dagens humaniora.

På grund av att jag upplever att det infunnit sig ett kvartalstänkande och att referenserna ska vara högst fem år gamla i framgångsrika forskningsäskanden blev jag desto mera förvånad och glatt överraskad när jag i slutet av år 2022 kontaktades om min avhandling från 2003. Jag fick helt plötsligt e-post av en för mej sedan tidigare obekant sydamerikansk arkeolog.

César Augusto Velandia Jagua vid Universitet i Tolima i Colombia skriver så här i ett e-postmeddelande till mej från den 22.11. 2022:

I became aware of your Thesis through a reference in a publication by Håkan Rydving, which I translated from French. I consider that your research and subsequent dissertation is very important for the discussion of a set of problems that have been badly treated by many anthropologists, particularly in Latin America, where these chamantropologists officiate as promoters of concepts that have nothing to do with anthropology as a science. And the most serious thing is that here there is no discussion or criticism of this situation.

I think your contribution to this debate is very important, but your publication in Swedish is, for us, almost non-existent, which is the main reason for me to dare to translate your thesis, and I would like to propose that – depending on your availability of time – you write a Prologue for this edition in Spanish, in which you would evaluate your approaches, 20 years after your original theoretical proposal.

With cordial greetings,
César Velandia

Undra på att jag kände mej inspirerad och smickrad! Håkan Rydving, en forskare som jag respekterar högt, hade nämnt min avhandling i en text. Min avhandling som knappast spelat någon större roll i att revolutionera forskningen utan noterades endast i några översiktsverk över schamanismsforskningens olika infallsvinklar för att strax nästintill falla i glömska hade någon plötsligt uppmärksammat.

Vad är det manne för forskningsresultat som avhandlingen *Schamantropologi i gränslandet mellan forskning och praktik. En studie av förhållandet mellan schamanismforskning och neoschamanism* på Åbo Akademis förlag från 2003 kan bidra med i dag i Sydamerika?

Själv tänker jag att avhandlingen bidrar till att kontextualisera den forskningsmiljö och de inomvetenskapliga samt samhällsliga trender vilka ledde till att steget underlättades ta för sådana som Carlos Castaneda och Michael Harner som bidrog till att återskapa schamansk praktik i västerlandet. Avhandlingen kan sammanfattas som en diskussion om hur gränserna mellan fiktion och fakta blir otydligare. Hur litteratur som samtidigt är inspiration och instruktion för utövande även förknippas med vetenskaplig auktoritet bland dem som önskar praktisera schamanism. Dessutom hoppas jag att avhandlingen kan ses som ett inlägg för att förstå den komplexa forskningshistoriska utvecklingen där flera discipliner samsats om att undersöka schamanismer.

Nedan följer den prolog som César Velandia bad mig skriva. Den finns översatt, jämte avhandlingen, till spanska och publicerad på Researchgate.

Prolog

Två decennier har passerat sedan min doktorsavhandling om shamantropologi publicerades. Mycket har hänt inom schamanismforskningen sedan dess. Jag kan inte summera alla viktiga publikationer och jag kan inte vara helt säker på att jag ser alla trender klart och tydligt. Det är också svårare för mej att i dag, jämfört med för 20 år sedan, identifiera var de viktigaste kritiska akademiska studierna görs. Den vetenskapliga tidskriften *Shaman* utkommer dock regelbundet och erbjuder en bra ingång till olika akademiska schamanismstudier men i övrigt verkar diskussionen föras på många olika håll.

Antalet publikationer har skjutit i höjden. Antalet forskare och andra aktörer som omnämner schamanism oavsett vad de skriver om har ökat. Forskningen, rent generellt sett, blir alltmer specialiserad och svårare att ta till sig. Samtidigt görs det fler tvärvetenskapliga studier. Och, schamanism nämns i direkt ovetenskapliga verk i allt större utsträckning.

En snabb titt på året 2022 med sökordet 'shamanism' ger vid handen att många schamanismstudier handlar om lokalt förankrade praktiker, tex schamanism i Korea och i olika sydamerikanska länder samtidigt publiceras också mycket litteratur om olika schamanismer i historiska sammanhang. Det verkar även som om det skrivs avsevärt om välmående och olika terapier som sammankopplas med 'schamanism'.

Det som också är tydligt är att 'schamanism' ofta lyfts fram i kontexter som handlar om politik, miljöfrågor och rättigheter för ursprungsbefolkningar. Schamanism som ett medel för att skapa

identitet bland folken i norra Skandinavien har diskuterats i *Nordic Neoshamanisms* (redaktörer: Siv Ellen Kraft, Trude Fonneland och James R. Lewis) från 2015.

Dessutom är kulturell appropriering en fråga som lyfts fram kopplad till kulturer som benämns schamanistiska. Inom populärkulturen och speciellt i frågan om ayahuasca-turismen får materiellt och immateriellt kulturarv debatten att gå het.

Men det är inte enbart litteraturen och forskningen om schamanism som ökar. På basis av en opinionsmätning i England och Wales ökar antalet som praktiserar schamanism snabbast. År 2011 sade sig 650 människor praktisera schamanism i England och Wales medan det år 2021 fanns 8000 utövare (*The Guardian* 29.11.2022).

'Schamanism' som term verkar inte vara exotisk längre. Termen tycks konstigt nog inte behöva förklaras utan dyker ofta upp i skönlitteratur och populärkultur samt kopplas med välmående-praktiker. Hur kan det vara så att en ursprungligen emic-term som började behandlas som ett etic-begrepp för att sedan bli allmän vokabulär lyckades med sin spridning?

År 2003 kom Kocku von Stuckrad ut med *Schamanismus und Esoterik: Kultur- und wissenschaftsgeschichtliche Betrachtungen*. Den här boken hann jag inte läsa och referera till i min egen avhandling. Om jag hade hunnit läsa den hade jag förstått och sett tydligare de tidiga sambanden mellan en äldre romantisk ådra i västerländsk forskning och kultur och fascinationen för schamanism.

Den publikation jag själv är mest imponerad av och som jag starkast önskat att jag själv skulle ha skrivit är *The Beauty of the Primitive: Shamanism and the Western Imagination* (2007) av Andrei A. Znamenski. Den här monografin förklarar grundläggande hur 'schamanism' kom att bli en del av västerländsk kultur genom att spåra fascinationen för begreppet från upplysningen och romantiken. Vi får följa med från Sibirien via Nord- och Sydamerika, psykedeliska perioden – och givetvis – Castaneda och Harner. En bok jag rekommenderar för alla som ska använda 'schamanism' i en vetenskaplig rapport. Via Znamenskis studie förstår vi genomslagskraften och vad den beror på.

Har begreppet 'schamanism' något heuristiskt värde eller har det blivit en lättja att i studier av religion utanför de s.k. världsreligionerna och de religioner som tydligt går identifiera att helt enkelt bunta ihop "resten" under begreppet 'schamanism'?

Det som jag fortsättningsvis anser att är de viktigaste ledstjärnorna i akademisk forskning är att forskaren är tydlig med sina motiv. *Varför* har jag valt att studera det jag studerar? När detta val är tydligt argumenterat är det lättare för mej som läsare förstå de olika subjektiva aktörskapen. Samtidigt kan jag då bedöma om det finns antaganden och beskrivningar i forskningen som påverkas av motiven och som jag behöver känna till för att kunna läsa kritiskt och lita på resultaten. Ur vilket teoretiskt perspektiv kommer studien är den viktiga positioneringsfrågan. *Vad* är det jag studerar är vid sidan av frågan om varför särskilt viktig i religionsforskning. I en sekulär akademisk miljö är det intellektuellt och empiriskt sett svårt tillskriva 'religion' eller 'schamanism' aktörskap. 'Schamanism' *per se* gör inget. Och att förvänta sig att 'schamanism' finns där ute någonstans, unikt i sig självt, låter sig heller inte göras. Därför förväntar jag mej av schamanismforskare en tydlighet där det framkommer att det är mänsklig aktivitet som stu-

deras, att det är människor som gör, tänker, bygger och berättar. Jag önskar mej även att forskaren är mycket noga med att diskutera om 'schamanism' som begrepp är det mest lämpliga i studien.

Hur studera beskrivs tydligt i seriös akademisk forskning och skiljer sig från tex skönlitterärt författande där fantasi och kreativitet gör texten mångtydigare. De forskare som säger sig utöva autoetnografi behöver vara extra tydliga för att den kritiska publiken ska ta autoetnografien på allvar. Den vetenskapliga frågan om hur behöver vara explicit för att i mån av möjlighet leda läsaren med så fast hand som möjligt genom hur materialet insamlats och hur det analyserats. Det finns ofta inga garantier för att läsaren kan följa metodiken till punkt och pricka men strävan efter en så tydlig processbeskrivning som möjlig skiljer den ideala vetenskapen från annan verksamhet.

Jag vill tacka professor César Augusto Velandia Jagua för att han låtit översätta min avhandling till spanska. I en tid när forskningsresultat snabbt skall publiceras hoppas jag att de studenter som läser boken inte ska känna sig förhindrade utan i stället känna sig stärkta av att läsa forskningshistoria som hjälper att problematisera och nyansera de termer och begrepp vi använder. Det är en verksamhet som aldrig blir färdig i akademisk kultur. Debatter och kontroverser förekommer överallt i forskningen. Schamanismforskningens forskningshistoria är fascinerande och ur mitt eget lärarperspektiv ett bra exempel på forskningsproblem vi behöver förhålla oss till – nyanserat och kritiskt.